

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה ח: שינוי מקום לעניין ברכות הנהנין

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה ח: שינוי מקום לעניין ברכות הנהנין

****

רקע

בעקבות הדיון בדין קידוש במקום סעודה עוברת הגמ' לדון בדין שינוי מקום לעניין ברכות הנהנין. סוגייתנו אינה קשורה להלכות קידוש והבדלה אלא להלכות ברכות. הגמ' דנה אם האוכל במקום אחד ועובר למקום אחר צריך לחזור ולברך¹.

מקורות

א. גמ' קא-קב. "ור' יוחנן אמר אף ידי יין... ועקרו רגליהן וחזרו אין צריכין לברך"
 ב. רשב"ם ק: ד"ה ידי יין לא יצאו; קא. ד"ה ה"ג ורבי יוחנן אמר
 רי"ף כ-כ: "ובין לרב ובין לשמואל... לא סמכינן אשינויא"
 רא"ש סי' ו

רמב"ם הל' ברכות פ"ד הל' ג-ה, והשגות הראב"ד

ג. הגדרת דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם

רש"י קא: ד"ה בדברים שאין טעונים, אבל דברים הטעונים
 רשב"ם קא: ד"ה בדברים שאין טעונים, אבל דברים הטעונים; קב. ד"ה ה"ג תניא כוותיה
 תוס' ד"ה אלא
 ר"ן כ-כ: ד"ה לא
 רמב"ם הל' ברכות פ"ד ריש ה"א

ד. הגדרת שינוי מקום

רש"י קא: ד"ה ממקום למקום
 תוס' קא. ד"ה אבל, קא: סוד"ה אלא, "ושינוי מקום היינו... קמא הדר"
 ר"ן כ. ד"ה אבל מפינה לפינה

ה. שינוי מקום לדין ברכה אחרונה

תוס' קא: ד"ה כשהן
 ר"ן כ: ד"ה וקא

ו. שו"ע סי' קעח, ומשנה ברורה

הסבר הסוגיה

מיתבי, שינוי מקום צריך לברך, שינוי יין אין צריך לברך. [ברייתא קא:]

¹ הדיון כאן מתמקד בסוגיית הגמ' שלפנינו בלבד ואינו ממצה את כל הנושא. להשלמת דין שינוי מקום במקום ללא מחיצות ודין שינוי מקום כשאינו קובע מקומו במקום אחד, עיין תורת אמת ברכות [ח"ב עמ' 174]. להבנת יסוד דין הפסק בברכות הנהנין עיין לקמן סוגיה לג [עמ' 135], ולהקפת הנושא עיין תורת אמת ברכות [ח"ב סוגיות לג-מ עמ' 149-183].

יתב רב חסדא וקאמר משמיה דנפשיה: הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך לא אמרן אלא בדברים שאין טעונין ברכה לאחריהן במקומן, אבל דברים הטעונין ברכה לאחריהן במקומן אין צריך לברך... ורב ששת אמר: אחד זה ואחד זה צריך לברך.
[גמ' קא:]

הברייתא מחדשת מושג חדש בגדרי הפסק בברכות הנהנין - שינוי מקום. גדרי הפסק בברכות הנהנין תלויים, כפי שנלמד לקמן [סוגיה לג עמ' 135], בדעתו של האדם. המברך כדי לאכול דבר מסוים בלבד ואחר כך נמלך לאכול דבר נוסף - חייב לחזור ולברך. כמו כן, המחליט לסיים את אכילתו ואחר כך נמלך להמשיך ולאכול - חייב לחזור ולברך. בסוגיה מתחדש שיש הפסק אובייקטיבי שאינו תלוי בדעתו של האדם - המשנה מקומו חייב לחזור ולברך אף שלא הסיח דעתו מהאכילה.

ניתן להבין באחת משתי דרכים את דין שינוי מקום:

א. רשב"ם [ק: ד"ה ידי יין לא יצאו]: "מאחר שעקרו ממקומן דהוה ליה היסח הדעת וצריך לברך". עקירת מקום מוגדרת היסח הדעת. כשאדם עוקר ממקומו הרי הוא כמסיח דעתו מהאכילה ולכן חייב לחזור ולברך.

ב. הגדרת "יחידת אכילה". שינוי מקום קובע "יחידת אכילה" חדשה, וכיוון שיש "יחידת אכילה" חדשה, היא אינה נפטרת בברכה על "יחידת האכילה" הקודמת, וצריך לחזור ולברך עליה אף שדעתו בשעת הברכה היתה להיעתק ממקומו באמצע האכילה והוא לא הסיח דעתו ממנה.

נפקא מינה אפשרית בין שתי ההבנות הללו היא דין שינוי מקום לעניין ברכה אחרונה. לפי ההבנה ששינוי מקום מוגדר היסח הדעת, כפי שהיסח הדעת מחייב רק ברכה ראשונה, אף שינוי מקום מחייב רק לחזור ולברך ברכה ראשונה². לפי ההבנה ששינוי מקום מגדיר "יחידת אכילה" חדשה, ניתן לומר שחייבים לברך אף ברכה אחרונה³.

הראשונים נחלקו בדין זה. הברייתא אומרת: "בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן... כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע כשהן חוזרין טעונין ברכה לכתחלה". הרמב"ם [הל' ברכות פ"ד ה"ג] מפרש "טעונין ברכה למפרע" כחיוב גמור - שינוי מקום מחייב גם ברכה ראשונה וגם ברכה אחרונה, ולכן אם לא בירך לפני שעקר רגליו חייב לברך ברכה אחרונה לפני שממשיך סעודתו. התוס' [קא: ד"ה כשהן] מפרשים "טעונין ברכה למפרע" כדין לכתחילה - לפני שהם עוקרים ממקומם הם צריכים לברך רק מחשש שמא ישכחו לברך, ולכן אם לא בירך לפני שעקר רגליו רשאי להמשיך סעודתו במקום החדש ולברך רק בסיומה [הר"ן (פ: ד"ה וקא) סובר כרמב"ם].

² עיין ברא"ש [ס"ו] הכותב בפירושו: "והא דאמרינן שינוי מקום צריך לברך היינו ברכה ראשונה להבא, אבל ברכה אחרונה למפרע אין צריך לברך, דשינוי מקום הוה כהיסח הדעת".

³ הנפקא מינה אינה הכרחית מפני שיכול להיות שיש הבדל בין ברכה ראשונה לבין ברכה אחרונה, כל "יחידת אכילה" מחייבת ברכה ראשונה, ואילו ברכה אחרונה אחת פוטרת כמה "יחידות אכילה".

נחלקו האמוראים בדין שינוי מקום לגבי דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. רב ששת סובר שאין הבדל בין דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם לדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, ובשניהם שינוי מקום מחייב לחזור ולברך. רב חסדא חולק, ולדעתו שינוי מקום מחייב לחזור ולברך רק בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, אבל בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, אינו חייב לחזור ולברך לאחר שינוי מקום.

הגמ' [קא:] מסבירה את החילוק בין דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם לבין דברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם "לקיבא קמא הדר". כיוון שהוא צריך לחזור למקומו ולברך, שינוי המקום אינו מהווה ניתוק וסיום הסעודה, שהרי הסועד עדיין קשור למקום הסעודה.

נחלקו הראשונים בפסק ההלכה: הרי"ף [כ:] והרמב"ם [הל' ברכות פ"ד הל' ג-ה] פוסקים כרב ששת, ואילו התוס' [קב. סוד"ה כשהן] והרא"ש [סי' ו] פוסקים כרב חסדא.

נחלקו הראשונים מהם הדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. רש"י [קב. ד"ה ה"ג תניא כוותיה דרב חסדא, ועיין גם קא: ד"ה בדברים שאין טעונים ברכה] והרשב"ם [קב. ד"ה ה"ג תניא, ועיין גם קא: ד"ה בדברים שאין טעונים ברכה] גורסים בברייתא של רב חסדא "חברים שהיו מסובין לשתות יין ועקרו רגליהן וחזרו אין צריכין לברך". מפורש לפי גרסה זו, שיש, ואולי כל שבעת המינים, מוגדרים דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. תוס' [קא: ד"ה אלא] אינם מקבלים גרסה זו ואינם מסכימים לדין. תוס' מתלבטים אם רק פת מוגדרת דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, או שמא כל מיני מזונות מחמת מיני דגן מוגדרים כך. הרי"ף [כ.] פוסק: "אבל בדברים שטעונין ברכה לאחריהן במקומן כגון פת ומיני דגן אין צריך לברך המוציא, מאי טעמא, לקבעיה קמא הדר", מפרש הר"ן [ד"ה לא] מלשון הרי"ף "אין צריך לברך המוציא", שרק דברים שמברכים עליהם המוציא [פת ופת הבאה בכיסנין שקובע עליה סעודה] הם דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם וחייב ברכה במקום אכילתו, ואם אכל מיני מזונות ולא קבע עליהם סעודתו אינו חייב ברכה במקום אכילתו. הרמב"ם [פ"ד ה"א] פוסק: "כל המברך ברכת המזון או ברכה אחת מעין שלש צריך לברך אותה במקום שאכל", משמע שעל כל שבעת המינים צריך לברך במקום האכילה.

נחלקו הראשונים מהו "מקום" שהציאה ממנו מהווה שינוי מקום. הגמ' מביאה את דין שינוי מקום גם לגבי קידוש במקום סעודה וגם לגבי החיוב לחזור ולברך ברכות הנהנין. לגבי קידוש אומרת הגמ' [קא.]: "סבור מינה הני מילי מבית לבית אבל ממקום למקום בחד ביתא לא... שמואל נחית מאיגרא לארעא והדר מקדש". לגבי ברכות אומרת הגמ' [קא.]: "הא דאמרת שינוי מקום צריך לברך לא שנו אלא מבית לבית אבל ממקום למקום לא". מהגמ' משמע ששינוי ממקום למקום בחד ביתא אינו בגדר שינוי מקום לעניין ברכות הנהנין, אך הוא שינוי מקום לגבי דין קידוש במקום סעודה. רש"י מפרש בשני המקומות [קא. ד"ה ממקום למקום, קא: ד"ה ממקום למקום] כי "ממקום למקום" הוא "מבית לעליה",

ומפירושו עולה שלא ניתן לקדש בבית ולסעוד בעלייה⁴, אך שינוי מבית לעלייה אינו מהווה שינוי מקום לעניין ברכות, ורק כשיוצא מחוץ לביתו צריך לחזור ולברך.

גם הרי"ף [כ.] מחלק בין הגדרת שינוי מקום לעניין קידוש לבין הגדרת שינוי מקום לעניין ברכות, אבל אינו גורס "ממקום למקום" אלא "מפינה לפינה". לדעת הרי"ף, מעבר מפינה לפינה בחדר אחד אינו שינוי מקום לעניין ברכות אבל קידוש בפינה אחת אינו נחשב במקום סעודה כשהסעודה בפינה אחרת. בשיטת הרי"ף לא ברור אם מעבר מחדר לחדר הוא שינוי מקום, אולם מהראיה שהגמ' מביאה מ"שמאל דנחית מאיגרא לארעא והדר מקדש" ל"מפינה לפינה", משמע ש"מחדר לחדר" זהה ל"מפינה לפינה".

תוס' [קא. ד"ה אבל; קא: סוד"ה אלא] חולקים על רש"י ולדעתם אין חילוק בין גדרי שינוי מקום לדין קידוש במקום סעודה לגדרי שינוי מקום לעניין ברכות, ומותר לקדש בפינה זו של החדר ולסעוד בפינה אחרת, וכן שינוי מפינה לפינה אינו מחייב לחזור ולברך⁵.

הר"ן [כ. ד"ה אבל] מסביר שההבדל בשיטת הרי"ף ורש"י בין דין קידוש במקום סעודה לדין שינוי מקום בברכות הוא מפני שלסעודה אדם קובע לו מקום מסוים בבית, ואילו לשתיית יין אדם אינו מייחד מקום מיוחד בתוך הבית, ולכן כל הבית מקומו. מסיק מכאן הר"ן שבסעודת פת או מיני דגן, שאדם קובע בה מקום, אף מפינה לפינה נחשב שינוי מקום. לפי הסברו של הר"ן אין הבדל מהותי בין דין קידוש במקום סעודה לדין שינוי מקום בברכות, ברם ניתן לבאר באופן אחר: קידוש צריך להיות מחובר למקום הסעודה ולכן קידוש בפינה אחרת (לרי"ף) אינו במקום הסעודה, אך לגבי ברכה אין צורך לחבר את שתי האכילות אלא רק שלא יהיה ניתוק והיסח הדעת ביניהן, ומעבר מפינה לפינה (ולרש"י אפילו מבית לעלייה) אינו מהווה ניתוק והיסח הדעת.

סיכום

נחלקו האמוראים אם שינוי מקום מחייב לחזור ולברך ברכת הנהנין. ר' יוחנן סובר ששינוי מקום אינו מחייב לחזור ולברך ברכת הנהנין, ואילו רב חסדא ורב ששת סוברים ששינוי מקום מחייב לחזור ולברך ברכת הנהנין. דעת ר' יוחנן נדחתה, ולהלכה שינוי מקום מחייב לחזור ולברך ברכת הנהנין.

נחלקו הראשונים בגדרי דין שינוי מקום:

א. הדין בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. תוס' ורא"ש פוסקים כרב חסדא ששינוי מקום אינו מחייב לברך עליהם, הרי"ף והרמב"ם פוסקים כרב ששת ששינוי מקום מחייב לחזור ולברך.

⁴ מדבריו משמע בפשטות שניתן לקדש בפינה זו של החדר ולסעוד בפינה אחרת, אך אין מבורר אם שינוי מחדר לחדר הוא כשינוי מבית לעלייה או כשינוי מפינה לפינה.

⁵ המהרש"א [קא. ד"ה בד"ה אבל] מסביר שיש לתוס' גרסה שונה בגמ', בסוגיית "קידוש במקום סעודה" הם גורסים "ממקום למקום" ובסוגיית "שינוי מקום" הם גורסים "מפינה לפינה".

ב. הגדרת דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. רש"י והרמב"ם אומרים ששבעת המינים הם דברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, תוס' כוללים בהם רק פת ואולי גם חמשת מיני דגן, והר"ן מפרש בדעת הר"ף שרק מיני דגן שקובעים עליהם סעודה טעונים ברכה לאחריהם במקומם.

ג. שינוי מקום לעניין ברכה אחרונה. הרמב"ם פוסק ששינוי מקום מחייב גם ברכה אחרונה, התוס' והרא"ש סוברים ששינוי מקום מחייב ברכה ראשונה בלבד, אך לכתחילה מפני החשש שישכח לברך חייב לברך לפני שיוצא ממקומו.

ד. הגדרת מקום. רש"י וכנראה גם הר"ף סוברים שרק שינוי מבית לבית מהווה שינוי מקום, תוס' סוברים שגם שינוי מחדר לחדר מהווה שינוי מקום.

הלכה

נחלקו השו"ע והרמ"א בשתי המחלוקות שבין הר"ף והרמב"ם לבין התוס' והרא"ש. השו"ע [סי' קע"א סע' א-ב] פוסק כרב ששת ששינוי מקום מחייב לחזור ולברך אפילו בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אלא אם הניחו שם זקן או חולה, וכן הוא פוסק שחייבים לברך גם ברכה אחרונה וגם ברכה ראשונה. הרמ"א פוסק כרב חסדא שבדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם אין צריך לחזור ולברך אף ששינה מקומו⁶, וכן הוא פוסק שבדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם צריך לחזור ולברך רק ברכה ראשונה, אם כי לכתחילה צריך לברך ברכה אחרונה לפני שעוקר ממקומו כדי שלא ישכח לברך. המשנה ברורה [סקל"ג] פוסק שלכתחילה אין לצאת לדבר הרשות ללא סיוע אכילתו. אמנם הוא מוסיף שאם אוכל פת ודעתו בשעת ברכת "המוציא" לגמור סעודתו במקום אחר - רשאי לעקור ממקומו ללא ברכה אחרונה. כמו כן הוא פוסק [סקל"ה] שאם דעתו לחזור ולסיים אכילתו ומשער שלא יפליג לזמן רב אינו מברך ברכת המזון מפני חשש ברכה שאינה צריכה⁷.

הרמ"א פוסק כי אם הניח זקן או חולה בדברים שאינם טעונים ברכה לאחריהם במקומם, אינו צריך לחזור ולברך, אך הב"ח [ד"ה ואיכא לתמוה] חולק ולדעתו החילוק בין הניח ללא הניח, נאמר רק לרב ששת ורק בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם. המשנה ברורה [סקל"ז] פוסק כרמ"א.

לעניין הגדרת מקום פוסק השו"ע [סע' א-ב] ששינוי מפינה לפינה אינו שינוי מקום ואין צריך לחזור ולברך. המגן אברהם [סק"ד] ושאר האחרונים [וכך מוכח מהרמ"א סע' א] סוברים שמחדר לחדר צריך לברך, אך הביאור הלכה [ד"ה בבית] מביא מחלוקת ראשונים בדין זה, ופוסק שלכתחילה נכון לחוש שלא לצאת מחדר לחדר אך אין למחות במי שמיקל בזה שיש

⁶ המגן אברהם [מובא במשנה ברורה סקל"ח] פוסק שבאכילה של פחות מכזית יש דין שינוי מקום גם בדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם, שהרי אינו חייב בברכה אחרונה.

⁷ עיין ברבי עקיבא איגר [אות ג] ובביאור הלכה [ד"ה בלא] המסבירים שהברייתא האומרת "טעונים ברכה למפרע" היא רק אליבא דרב ששת ששינוי מקום מהווה סיום האכילה לעניין ברכה אחרונה אף בסעודת פת, אך לרב חסדא אין חיוב לברך.

לו על מי לסמוך, ובדיעבד אם יצא אינו מברך שספק ברכות להקל. הרמ"א [סע' א] פוסק שאם דעתו בשעת הברכה היתה לסיים אכילתו בחדר אחר אינו צריך לחזור ולברך [הסבר הדין הוא שדעתו מגדירה את כל הבית כמקום אחד לעניין אכילתו], והמשנה ברורה [סקי"ב] כותב להקל כשרואה מקצת מקומו הראשון אף שלא היה בדעתו בשעת הברכה לעבור חדר. הרב אביגדור נבנצאל [משנ"ב ביצחק יקרא סע' א סק"ג] מביא בשם הגרש"ז אויערבאך שאנו רגילים ללכת מחדר לחדר וזו דעתנו בשעת הברכה.

השו"ע [סע' ה] מביא שתי דעות בביאור הדברים הטעונים ברכה לאחריהם במקומם - יש אומרים שכל שבעת המינים, ויש אומרים שדווקא מיני דגן. הרמ"א מוסיף שיש אומרים שרק פת. המשנה ברורה [סקמ"ה] מביא שהאחרונים פוסקים שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם, והגר"א פוסק שרק מיני דגן טעונים ברכה לאחריהם במקומם.